

УДК 811.161.2'371'373.421

DOI 10.31652/2521-1307-2021-32-93-109

СЕМА ТА ЇЇ ВАРІАНТИ В ІЄРАРХІЇ НОМІНАЦІЙ СИНОНІМІЧНИХ РЯДІВ УКРАЇНСЬКИХ СЛОВОНАЗВ ДЕНОТАТИВ

Інна Завальнюк

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: zavalniukinna@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3993-9555

Ніна Іваницька

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: pyasta4@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8111-3645

Статтю присвячено поглибленому вивченню семантики українського слова в ракурсі тріади «поняття – словоназва – термін», частковим виміром якої постають поняття «синонім – сема – варіант семи». З'ясовано основні параметри виокремлення понятійно-термінологічних одиниць «синонім», «сема», «варіант семи». Продemonстровано можливість диференціації словоназв різних денотатів із семою та варіантами семи в синонімічних рядах. На прикладі словників з'ясовано реалізацію принципу ієрархії в інтерпретаційних ланцюгах синонімічних словоназв, а отже, ієрархію в системі «сема – варіант семи». За виявленими ознаками семної структури в синонімічних рядах окреслено питання можливості й доцільності дотримання принципу ієрархії в інтерпретаційних ланцюгах словникових фіксацій у синонімічних рядах словоназв різних частин мови.

Ключові слова: сема, варіант семи, синонім, синонімічний ряд.

СЕМА И ЕЕ ВАРИАНТЫ В ИЕРАРХИИ НАИМЕНОВАНИЙ СИНОНИМИЧЕСКИХ РЯДОВ УКРАИНСКИХ СЛОВОНАЗВАНИЙ ДЕНОТАТОВ

Інна Завальнюк

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, г. Вінниця, ул. Острозького, 32
e-mail: zavalniukinna@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3993-9555

Ніна Іваницька

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, г. Вінниця, ул. Острозького, 32
e-mail: pyasta4@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8111-3645

Статья посвящена углубленному изучению семантики украинского слова в аспекте триады «понятие – словонаименование – термин», частичным измерением которой являются понятия «синоним – сема – вариант семы». Истолкованы основные параметры выделения понятийно-терминологических единиц «синоним», «сема», «вариант семы». Сделан акцент на возможности дифференциации словонаименований различных денотатов, обладающих семой и вариантами семы в синонимических рядах. На примере словарей продемонстрирована реализация принципа иерархии в интерпретациях словоназваний, а значит, иерархию в системе «сема – вариант семы». За признаками семной структуры в синонимических рядах очерчен вопрос возможности и целесообразности использования принципа иерархии в интерпретационных частях словарных фиксаций в синонимических рядах словонаименований различных частей речи.

Ключевые слова: сема, вариант семы, синоним, синонимический ряд.

SEMA AND ITS VARIANTS IN THE HIERARCHY OF NOMINATIONS OF SYNONYMOUS CHAINS OF UKRAINIAN DENOTATIVE PHRASES

Inna Zavalnuik

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Ostrozko Str., 32, Vinnytsia, Ukraine
e-mail: zavalniukinna@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3993-9555

Nina Ivanytska

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Ostrozko Str., 32, Vinnytsia, Ukraine
e-mail: pyasya4@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8111-3645

Introduction. *The paper analyses the seed structure of Ukrainian word names united in synonymous chains. The authors' ideas concerning the sema and its variants are highlighted in the context of traditional and updated topical issues of word semantics.*

Purpose. *The general purpose of the research is to deepen scientific knowledge about the word connected with the study of the Ukrainian word in the synonymous chain of word names of the corresponding denotations.*

Methods. *The authors used general scientific (analysis, synthesis, induction, deduction) and special linguistic (in particular related to semantic analysis) research methods.*

Results. *The article gives a brief description of the results of the study, which relate primarily to the semantic structure of word names of subject, procedural, attributive denotations in synonymous chains. The main parameters of the differentiation of conceptual and terminological units are clarified: «synonym», «sema», «variant of sema». The possibility of differentiation of word names of various denotations with semas (in the authors' approach to the interpretation of their essence and selection procedures) and with variants of semas in synonymous series is shown. The example of dictionary interpretations clarifies the implementation of the principle of hierarchy in the interpretive chains of synonymous nouns, and hence the hierarchy in the system «sema – a variant of sema». According to the revealed features of the semantic structure in the synonymous*

chains of word names, the authors raise the question of the possibility and propriety of observing the principle of hierarchy in the interpretative chains of dictionary fixations in the synonymous series of word names of different parts of speech.

Originality. *The originality of the study is related to its novelty: the authors singled out a sema and a variant of sema as units inherent in the synonym chain and clarified many issues of word semantics.*

Conclusion. *The general conclusion that follows the goals and objectives of the study is that the synonymy (synonyms, synonymous series of phrases) is analyzed on the basis of voluminous empirical material as a result of original authorial approaches.*

Sema in the synonymous series of word names is to some extent inherent in invariance or constancy as abstractions with the features of «immutability», «constancy». In the whole set of word names of the synonymous series, they are the basis, on which the phenomenon of synonymy arise and develops. Combining words into synonymous chains according to the features of the seed structure («seed variability»), and taking into account the hierarchy, largely depends on the semantic essence. Even such noun phrases as transformation, transposition, substitution, etc. can be combined into a synonymous chain, if the qualification of their semantic definiteness is based on the qualitative characteristic «variability / transformation».

The prospect of further research is seen in the systematic study of the semantic structure of a word, which contains a large number of microproblems, the solution of which includes both tradition and updated approaches in the interpretation of linguistic phenomena. We also see the prospect in a significant expansion of empirical material which will serve to confirm the results stated in the study (in the form of authors' axioms).

Keywords: *sema, variant of a sema, synonym, synonymous series.*

Постановка проблеми. Сучасна філологічна наука, зокрема мовознавство, засвідчує непересічну зрілість і важливе місце в загальнослов'янському та європейському контекстах щодо опису й аналізу важливих теоретичних та практичних проблем і водночас результативність у розв'язанні суспільних, освітянських і технологічних завдань. Українську лінгвістику характеризують, на нашу думку, два взаємопов'язані і водночас різноспрямовані вектори: *традиція* і *новаторство*. В обох випадках наукові пошуки вчених супроводжує постійне усвідомлення наявності в теорії більшою чи меншою мірою виражених суперечностей.

У згустку лінгвістичної парадигми виразно простежуємо низку довершених, науково виважених постулатів, що ними послуговуються науковці, викладачі, вчителі. Привабливим є прагнення вчених до подальшої упорядкованості, обґрунтованості, ієрархізованої логіки визначеностей у непростій метамовній стихії систем понятійно-термінологічного апарату, одиницями якого постійно поповнюється і збагачується сучасна лінгвістика.

Мета статті: на базі проаналізованих українських словоназв синонімічних рядів виокремити сему як першоелемент у синонімічній системі мови.

Завдання статті:

– з'ясувати основні параметри виокремлення понятійно-термінологічних одиниць: «сема», «варіант семи», «синонім», «синонімічний ряд»;

– використовуючи зафіксовані в словниках інтерпретаційні ланцюги окремих синонімічних номінацій, продемонструвати можливість диференціації словоназв із семою та варіантами семи в синонімічних рядах;

– за виявленими ознаками семної структури словоназв з'ясувати питання можливості й доцільності дотримання принципу ієрархії (послідовності) в інтерпретаційних ланцюгах словникових фіксацій словоназв у синонімічних рядах;

– на прикладі сучасних словників простежити реалізацію принципу ієрархії в інтерпретаційних ланцюгах синонімічних словоназв, а отже, ієрархію в системі «сема – варіант семи»;

– окреслити питання можливості практичного втілення деяких теоретичних постулатів, пов'язаних із семою та синонімами.

Виклад основного матеріалу. Загальна орієнтація нашого дослідження на поглиблення окремих мікропроблемних питань, заявлених у формулюванні мети й завдань, спричиняє потребу з'ясувати й інтерпретувати насамперед ключові словоназви дослідження: «сема», «синонім», що постають традиційно вживаними терміноназвами.

Обидві терміноназви («сема» й «синонім»), уходячи до сфери лексем наукового стилю сучасної української літературної мови, є майже однаковими щодо частотності функціонування в науковому стилі (абсол. частоти слова «сема» – 16, слова «синонім» – 15 [3, с. 103] на тлі високочастотних, наприклад, терміноназви «слово» (абс. частота – 208,3, с. 103) чи «термін» (абсол. частота – 218,3, с. 106).

Загальну проблематику, як і низку мікропроблемних питань, пов'язаних із синонімікою, семами, що загалом охоплюють семантику, концентрує слово [17; 20; 22; 25; 26; 36; 38]. Особливу увагу до слова загалом й українського зокрема, також і в зіставному аспекті, засвідчують праці І. Вихованця, К. Городенської, А. Загнітка, І. Завальнюк, Н.Б. Іваницької, Н.Л. Іваницької, Н. Клименко, М. Кочергана, В. Левицького, О. Мельничука, М. Муравицької, М. Пещак, В. Русанівського, С. Семчинського, М. Степаненка, О. Тараненка та ін. Активними є пошуки мовознавців у різноаспектному вивченні слова як складника лексико-семантичної системи мови, у можливості опису його за допомогою обмеженого числа елементів (ідеться про компонентний аналіз), упорядкованості зафіксованого в лексиці об'єктивного світу (ідеться про внутрішньослівні парадигматичні, синтагматичні, асоціативно-дериваційні зв'язки) [13; 16; 21]. Значну увагу приділяють дослідженню й увиразненню ознак центру / периферії. Водночас аналіз засвідчує неабиякі суперечності й наявність мікропроблемних питань у цьому аспекті [9; 12; 13; 16; 17; 29; 30].

З урахуванням глобальних змін у сучасній науці, появою нових наукових напрямів у лінгвістиці виникають проблемні питання, постановка й вирішення яких можливі в ракурсі основних вимірів: «*поняття – словоназва – термін*». Частковим виміром цієї тріади пропонуємо виокремлення понятійно-термінологічних одиниць «сема» та «синонім» у словоназвах синонімічного ряду.

Хоч терміноназва «сема» перебуває на початку сформульованої теми нашої наукової розвідки, усе ж елементарний алгоритм процесу аналізу висуває на перший план терміноназви, пов'язані з синонімікою (синонімами), засвідчуючи тим самим матеріал, на базі якого здійснювався аналіз. У сферу таких терміноназв уводимо «синоніми», «синонімічний ряд», «абсолютні синоніми», «домінанти синонімічного ряду», «реєстрове слово».

Терміноназва «синонім (синоніми)» походить із грецької мови (< грец. *Synonymos* – однойменний): синоніми – слова, що є назвами того самого поняття, спільні за основним лексичним значенням, але відрізняються значеннєвими відтінками або емоційно-експресивним забарвленням, сферою стилістичного використання чи можливостями поєднання з іншими словами [44, с. 626]. Безсумнівно, дефініція цього терміна,

сконцентрована на слові, вміщує в себе не лише основні ознаки, але й відносну інтерпретацію низки проблемних питань, розв'язання яких припадає на стилістику, синтагматику і под.

У загальнотеоретичному та лексикографічному аспектах синоніміку української мови досліджували В. Ващенко, А. Лагутіна, Л. Лисиченко, О. Нечитайло, І. Олійник, О. Тараненко та ін. О. Тараненко поширює теоретико-методологічний «вимір» синоніміки на варіанти мовних одиниць, потрактовуючи їх як «видозміни, паралельні форми існування мовної одиниці, що модифікують різні аспекти її вираження (фонемний, морфемний, лексичний склад, місце наголосу, парадигму відмінювання, порядок слів і т. ін., але не порушують принципу її тотожності» [48, с. 59]. Активними стали дослідження українських учених у сфері вивчення синоніміки творів письменників – Т. Шевченка (В. Ільїн), І. Франка (І. Ощипко, Л. Полюга), М. Коцюбинського (Л. Паламарчук), Лесі Українки (І. Олійник) та ін. У результатах надзвичайно копіткої роботи, пов'язаної з вивченням синоніміки, простежуємо максимальну кількість істотних для цієї мовної сутності параметрів у самих дефініціях із переважанням чи то структурних, чи то функційних особливостей, а нерідко, що є привабливим, концентрацію на головному – значеннєвому компоненті, так чи інакше спроектованому на сему. Згадуючи наявні в українській лексикографії словники синонімів П. Деркача (1960 р.), В. Ващенко (1972 р.), С. Караванського (1993 р.), водночас значно розширюючи кваліфікаційний зміст «синоніма», О. Тараненко зазначає, що «синонімія найповніше й найвиразніше виявляється в лексиці» [48, с. 539], пояснюючи це індивідуальністю, конкретикою лексичних значень словоназв порівняно з іншими видами мовних значень, а отже, кількісними перевагами. Водночас учений свідомий того, що семантична природа синонімів слугує предметом дискусій через неоднозначність у використанні критеріїв (семантичної близькості / семантичної тотожності). Цим учений пояснює неузгодженість між визначенням синонімів і вміщенням словоназв у синонімічні ряди. У практиці групування синонімічних словоназв у синонімічні ряди О. Тараненко намагається витримувати авторську вимогу використання і збереження «ступеня синонімічності слів, що може коливатися від повної до більшої чи меншої мірою часткової...» [48, с. 540].

У коментарях ученого широко вживаються також терміни «синонімічний ряд», «опорний, стрижневий член синонімічного ряду» чи «домінанта» (від лат. *Dominantis* – наспівний) – стилістично нетральне слово, яке «найточніше і найповніше виражає значення всього ряду» [48, с. 54]. Досить, на нашу думку, повно й об'єктивно за сукупністю визначальних параметрів О. Тараненко кваліфікує двослівну терміноназву «абсолютні синоніми», що є: а) повністю рівнозначними; б) тотожними за вживанням; в) мають спільні частотні ознаки; г) ідентичні за сполучуваністю [48, с. 542].

Досить розширеною щодо складових в інтерпретаційному полі терміноназви «синонім» видається дефініція дослідника О. Тараненка, який поширює семну природу цієї одиниці на «...слово, його окремі значення, стійкі словосполучення, афікси, словотвірні типи, граматичні форми, синтаксичні конструкції» [48, с. 539]. Водночас учений зауважує, що синоніми, їхня семантична природа продовжують залишатися предметом дискусій, оскільки «...в основу їхнього визначення кладеться або тільки семантична близькість слів, або тільки тотожність, або обидві ці ознаки» [48, с. 539].

Концентрація дефініції «синонім» на словесних номінуваннях того самого поняття простежується в «Сучасному словнику іншомовних слів» О. Скопненка, М. Цимбалюк [44, с. 626]. Усе ж у дефінітивне поле автори вкладають такі ознаки: основне лексичне значення,

значеннєвий відтінок, емоційно-експресивне забарвлення, стилістичне використання, можливості синтагматики [44, с. 626].

Методологія й процедура нашого дослідження передбачають витлумачення й такого поняття, як «синонімічний ряд». Синонімічні ряди об'єднують групи (мікросистеми) слів, що номінують те саме явище об'єктивної дійсності. У них уходять словоназви, кожна з яких виражає певний відтінок того поняттєвого еквівалента, що є загальним для всіх складових синонімічного ряду. Ми трактуємо синонімічний ряд як мікросистему словоназв, яка задовільняє такі умови: 1) спільність лексичного значення; 2) спільність основних граматичних значень; 3) належність до однієї лексико-граматичної категорії.

Синонімічний ряд за своєю природою є відносно динамічною структурою, здатною поповнюватися чи перегруповуватися. У синонімічному ряді виділяємо стрижневу словоназvu – *домінанту* синонімічного ряду, роль якої виконує словоназва з найзагальнішим значенням. У синонімічних словниках таку словоназvu використовують як *реєстрове* слово, що відкриває синонімічний ряд.

Більш суперечливими, дискусійними й «відкритими» є питання, пов'язані з *семою*. У загальному плані сему (терміназvu) потрактовують як *смыслову одиницю* [32, Т. 3, с. 26], своєрідну *умовну величину семантичного плану*, беручи її за основу при визначенні й трактуванні однорідних із нею величин [32, Т. 3, с. 26; Т. 2, с. 438].

Особливо виразним постає різночитання понятійно-термінологічної одиниці «сема», починаючи з 60-х рр., пов'язане зі значною активізацією семантичних досліджень, які охоплюють усі рівні мовної системи. Змістовий план у вигляді «сем» починають переносити на трактування різнорівневих одиниць, проте в центрі перебуває слово: у лексикології – структура слова як набір сем; у фразеології – значення слова; у граматиці – граматичне значення та способи його вираження; у словотворенні – словотвірне значення. Проблеми семантики, що так чи інакше актуалізують питання семи і наявні в працях І. Вихованця, Р. Гайсина, Н. Клименко, М. Кочергана, В. Левицького, О. Мельничука, М. Муравицької, М. Пешак, В. Русанівського, С. Семчинського, О. Тараненка, пов'язують природу сем з ознаками денотата. Виокремлюючи критерій «розмежування», дослідники поділяють семи на *безвідносні (абсолютивні) / відносні (релятивні)* [5, с. 30].

Послугуючись у наукових працях терміназvu «сема» й дотримуючись орієнтації на основні параметри (мінімальність та семантика), учені подають неоднакові визначення семи. Відмінність полягає насамперед у розширенні чи обмеженні критеріїв визначення. Так, М. Кочерган поширює саму сутність цієї терміназvu на граматику. «Сема» (грец. знак) – мінімальна семантична одиниця двосторонніх мовних знаків – морфем і слів, елементарне лексичне чи граматичне значення, яке є складовим елементом плану змісту цих одиниць [27, с. 530]. Назви *маркер, елементарний смисл, семантичний множник, компонент значення, сема* автор потрактовує як синонімічні [27, с. 530]. Підтвердженням такого широкого витлумачення «семи» є розмежування їх на лексичні, граматичні, експліцитні (формально виражені), імпліцитні (приховані), ядерні, периферійні, інтегральні, диференційні, обов'язкові, факультативні [27].

Нерідко «сему» потрактовують і використовують у дещо розширеному форматі – як металінгвістичну назву в аспекті вивчення денотативної природи словоназв. Зокрема, процесуальність як узагальнений денотат номінують «дієслівною архісемою», а предметність як узагальнений денотат – «іменниковою архісемою». Уживаними стають терміназvu «денотативна сема», «варіант денотативної семи», «додаткова денотативна сема», «конотативна сема», «аспектуальна сема» та ін. Водночас такі ознаки семи, як «маркер»,

«семантичний смисл», «семантичний множник», «компонент значення», завжди є складовими аналізу, коли йдеться про семантику, про значення мовних одиниць різних рівнів мовної системи [8; 12; 35; 36].

Неабияку цінність у плані визначення семи становлять думки В. Русанівського. Акцентуючи на питаннях узаємозалежності зовнішньої та внутрішньої форм слова, учений значну увагу приділив визначенню понять семантичної інваріантності, причин і особливостей розвитку семантичної структури, варіативності її одиниць. Дослідник оперує терміноназвами «сема» та «семема». У понятійно-термінологічну словоназву «семема» В. Русанівський укладає дещо інший зміст, збагачуючи його й поширюючи на одиниці граматичного рівня мови, зокрема на морфему [37, с. 6] Розвиток лексичної семантики учений також пов'язує з кількісним зростанням семем [37, с. 61]. Кореляцію між семою і семемою, які передаються єдиною лексемою, В. Русанівський убачає в підпорядкованості семи семемі. «Сема входить до складу семемі», – такий висновок робить учений [37, с. 36].

В інтерпретаційній шкалі терміноназви «сема» нерідко побутує словоназва «одиниця», супроводжувана прикметниковою словоназвою «смилова» [32, Т. 3, с. 261]. Певна річ, номінація «одиниця» із властивою їй семою («умовна величина, яку прийнято за основу при вимірюванні, визначенні однорідних із нею величин») у словосполученні «смилова одиниця» збіднює, звісно, свою інформативну спроможність у плані виокремлення понятійно-термінологічної сутності.

Цінним матеріалом для визначення критеріальних вимірів семи та її варіантів є досить вичерпна характеристика термінів і понять, здебільшого з вказівками на розширення їхніх диференційних ознак через інші терміни й поняття, уміщена в «Словнику сучасної лінгвістики». Орієнтуючись на параметр «множник семантичний» як мінімальну граничну одиницю плану змісту, мінімальне значення (синоніми – *компонент значення, семантичний множник, маркер*), автор цього словника долучає до визначення семи таку ознаку, як «градуальність» (лат. *gradatio* – поступове посилення, підвищення). У такий спосіб сутність поняття-терміна «сема», не представляючи нової ознаки, лише доповнюється «ступенем вияву, інтенсивністю тієї самої ознаки, наявної в інших близьких за значенням словах [14, Т. 3, с. 250].

Нерідко в наукових працях уживають двослівні терміноназви: «інтегральна сема» (спільна для двох чи більше лексичних значень), «потенційна сема» (сема, що може потенційно виявлятися в певних ситуаціях), «культурна сема» (варіантні ознаки слова в різних контекстних умовах). Характерним для всіх визначень і уживань є орієнтація на *план змісту й мінімальність, елементарність* цієї одиниці як компонента значення, своєрідного *змістового маркера*.

Беручи за основу визначальні характеристики семи, ми *обмежуємо* аналіз лише *сферою лексики, повнозначним словом*, а отже, семами як *елементарними маркерами в структурі слова*, зокрема в структурі його лексичного значення, у «внутрішній ієрархічній організації сем». У такому підході, орієнтованому винятково на слово, урахуємо *ієрархію семної структури, що передбачає виділення семи та варіантів сем у сукупності словоназв, об'єднаних у синонімічні ряди*.

Сема характеризує *реєстрову словоназву* денотата в структурі синонімічного ряду. Змістову сутність такого інваріанта розкривають інтерпретаційні частини, морфологічна експлікація яких корелює здебільшого з морфологічною природою реєстрової словоназви синонімічного ряду. Приклади синонімічних рядів майже на 90 % підтверджують цю ознаку семи реєстрових словоназв, виражених:

– і м е н н и к а м и: *хвала* (висловлення найвищої оцінки комусь), ушавлення, прославлення, звеличання, гімн, псалом, дифірамб, панегірик [4, Т. 2, с. 835]; *щастя* (стан цілковитого задоволення життям, *відчуття* безмірної радості), благодать, розкіш... [40, Т. 2, с. 926]. Нерідко в такому разі відбувається закономірне розширення семантики іменникових словоназв у інтерпретаційних частинах, зумовлене їхнім синсемантизмом, а інколи розширювачі семантики стають абсолютно потрібними, напр.: *кінець* (*останній момент* чогось), *межа*, *фінал*, *фініш* [40, Т. 33, с. 675];

– дієсловами: *вивідувати* (*розпитувати* когось, оглядаючи щось, *узнавати* що-небудь таємне, приховане): *розвідувати*, *вистежувати*, *випитувати*, *допитуватися*, *довідуватися*, *дізнаватися*, *дошукуватися* [40, Т. 1, с. 155]; *уникати* (*намагатися* не зустрічатися, не спілкуватися, обминати, обходити, сторонитися, відвертатися від когось-небудь); *хвилювати* (*виводити* когось з душевної рівноваги; *робити* неспокійним: *непокоїти*, *тривожити*, *турбувати*, *бентежити*, *роз'ятрювати*, *розбурхувати* [40, Т. 2, с. 837].

Стихія префіксальних й суфіксальних утворень українських дієсловоназв відкриває широкий простір для рівнозначних варіантів спільної узагальнювальної семи в синонімічних рядах дієсловоназв, напр.: *затихати*, *стихати*, *втихати*, *тихнути*, *тихішати*, *стишуватися*, *притихати* [40, Т. 1, с. 568]. У такому разі варіанти сем можна кваліфікувати як «віддалені варіанти».

Спостережено дещо відмінну від двох попередніх прикладів корелятивність у синонімічних рядах із реєстровими назвами, вираженими прикметниками та прислівниками. Так, найчастіше прикметникові реєстраційні назви супроводжують займенники: *Упертий* (*який* намагається все робити по-своєму не піддається впливу: *непослушливий*, *непіддатливий*, *неподатливий*, *незговірливий* [40, Т. 2, с. 798]; *даремний* (*який* не має сподіваних наслідків, не досягає мети) *марний*, *безплідний*, *безрезультатний*, *безуспішний*, *пустий* [40, Т. 1, с. 397].

Прислівникові реєстраційні назви супроводжують різні описові структури: *швидко* (з великою швидкістю), *стрімко*, *хутко*, *прудко*, *мерцій*, *вихорем*, *шалено*, *щодуху*, *галопом*, *бігцем*, *миттю*, *блискавично*, *енергійно* [40, Т. 2, с. 899–900]; *дружно* (об'єднавши свої сили спільно), *злагоджено*, *одностайно*, *зладнано* [40, Т. 2, с. 472]; *дуже* (великою мірою), *значно*, *вельми*, *істотно*, *суттєво*, *досить*, *надзвичайно* [40, Т. 2, с. 474].

Видається логічним коротко інтерпретувати й двослівну терміноназву «варіант семи». Номінація «варіант» є іншомовною лексемою: *варіант* (франц. *variante* < лат. *varians*, *variantis* < *vario* – урізноманітнюю) [44, с. 132]. Зіставляючи сему, що є домінантою синонімічного ряду, і варіант семи в синонімічних словоназвах денотатів як складових синонімічного ряду, спостерігаємо дискусійність щодо інтерпретації ознак, якими послуговуються дослідники в увиразненні семантичних особливостей словоназв [30]. Ознака «змінність» пронизує всю сукупність термінологічних одиниць неоднослівної будови: *варіанти фонем*, *варіанти морфем*, *варіанти слова*, *варіанти фonomорфологічні*, *варіанти лексико-семантичні* та ін. Цей же параметр («змінність») охоплює надзвичайно об'ємну сукупність усіх варіантів сем, уможливаючи їхнє об'єднання й номінування двослівним терміном «варіант семи», як і диференціювання в межах сукупності словоназв денотатів у конкретних синонімічних рядах.

Сема стосовно синонімічного ряду словоназв властива лише двом одиницям: домінанті синонімічного ряду та абсолютним синонімам. Звичайно, перше місце посідає домінанта синонімічного ряду із властивою їй ознакою «головний, панівний, найважливіший» (домінанта < лат. *dominans*, *dominantis* – панівний) [44, с. 238]. На другому

місці перебувають абсолютні синоніми (абсолютний < франц. *absolute* < лат. *Absolutus* – *безумовний, необмежений*) – слова, ідентичні за своїм лексичним значенням, слова-дублети. Вони з'явилися внаслідок узаємодії української мови з іншими мовами (шляхом запозичень), напр.: *уподібнення* – *асиміляція* (<лат. *assimilatio*) чи взаємодії літературної мови і діалектного мовлення, як-от: *лелека* – *бусол*. Абсолютні синоніми є обмеженими в часі: вони або зникають, або диференціюються за семантикою й стилістичними ознаками.

Решті словоназв синонімічного ряду властиві лише варіанти відповідних сем, ознаки й диференціацію яких фіксують тлумачні фрагменти словників. Пор.: *схованка* (домінанта синонімічного ряду) – *схов, сховище, сховок, потайник, тайник* – *місце таємного зберігання чогось або перебування кого-небудь* [40, Т. 2, с. 716] і *сховище* – *місце (спеціально обладнане місце, де можна захиститися від бомб, снарядів, куль)* [40, Т. 2, с. 716].

За ознакою «частотності» маємо таку диференціацію: найактивнішими є семи дієслівних та прикметникових словоназв процесуальних та атрибутивних денотатів; менш активні семи в прислівниках та іменникових словоназвах із абстрактним, оцінним, емоційно-експресивним значенням та в займенникових словах; зрідка, за потреби, можна виявити семи в словах неповнозначних частин мови – прийменниках, сполучниках, частках.

Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань виникає потреба звернути увагу й на *лексикографічні інтерпретації* словоназв, які засвідчують співвідношення сем та їхніх варіантів. Інформація, уміщена в інтерпретаційних полях, виявляється достатньою для кваліфікації таких словоназв як синонімічних одиниць із наявними в них варіантами сем. Пор. синонімічні іменникові словоназви *обстеження* й *обшук*: їх об'єднує базова словоназва *огляд* із властивою їй семою [41, Т. V, с. 615]. *Обстеження* інтерпретоване як *огляд з метою* [41, Т. V, с. 608], а *обшук* – як *ретельний, офіційний огляд* [41, Т. V, с. 608]. Отже, сема словоназви *огляд* отримує поступове семантичне ускладнення: *огляд* → *обстеження* → *обшук*, ієрархію якого засвідчують залежні від лексеми *огляд* елементи (з *метою* → *ретельний, офіційний*).

Або порівняймо ще такі синонімічні іменникові словоназви: *вітання, привітання, привіт, уклін* [40, Т. 1, с. 285], що їх об'єднує сема базової словоназви *вітання*, яка повторюється й варіюється в словоназвах *привіт, привітання, уклін*. Уміщені в перелік цього синонімічного роду словоназви *адрес* (письмове, звичайно, розширене *вітання* з нагоди чийогось ювілею), *овація* (*вітання*, супроводжуване бурхливими оплесками зі схвальними вигуками), *салют* (*вітання* урочисте, з пострілами) є, зрозуміла річ, семантично віддаленими від домінанти *вітання*, а ієрархію варіантів семи засвідчують формальні показники їхніх інтерпретаційних полів.

У синонімічних рядах словоназв із виокремленими в них семами та варіантами сем можна простежити таке явище, як «ієрархія сем / варіантів сем». Це явище ми потрактуємо з позиції загального витлумачення ієрархії (<грец. *hieros* – *суворий порядок, підпорядкування; розміщення частин або елементів цілого в певному порядку від найвищого до найнижчого*) [44, с. 293]. При цьому маємо на увазі ієрархію сем і варіантів сем у межах синонімічного ряду словоназв. Саме словорозташування (порядок) конкретних словоназв у синонімічному ряді відтворює ієрархію сем: від семи, відтвореної домінантою як носієм основних ознак, спільних для всіх членів синонімічного ряду (реєстрового слова), – до варіантів семи, відтворених словоназвами синонімічного ряду.

Ієрархію сем / варіантів сем ми пов'язуємо з такими явищами, як *послідовність, алгоритмування, градація*, що так чи інакше виявляються в словоназвах синонімічного ряду,

перебувають у семантичній близькості до домінанти і здебільшого послідовно розташовуються й фіксуються в словниках. Покажемо це на прикладі синонімічного ряду іменникових словоназв: *аналіз, дослідження, розгляд, вивчення* [44, с. 50; 40, Т.1, с. 6]. Семою, властивою домінанті синонімічного ряду *аналіз* (<грец. analysis – *розкладання, розглядування*) [44, с. 50], є *вивчення, дослідження чого-небудь шляхом розкладу його на складові (розгляд, розбір)* [40, Т. 1, с. 6] У розташуванні слів у синонімічних рядах домінанта посідає першу позицію, а далі розміщуються словоназви із властивими їм варіантами сем за принципом ієрархії. Те ж саме можна спостерігати в синонімічному ряді: *принцип, положення, теза, домінанта, засада, норма, закон, вимога, девіз, правило* [40, Т.1, с. 155, 379]. Нерідко словники не фіксують подібних нюансів у номінаціях, особливо коли йдеться про ряди синонімів у терміноназвах з обмеженим кількісним складом, напр.: *предмет, об'єкт* [40, Т. 1, с. 386; с. 13], хоч семне розмежування в них уже відбулося й закріпилося в терміноназвах.

Отже, сема, звісно, властива домінанті синонімічного ряду. Як засвідчує матеріал інтерпретацій слів-синонімів, зафіксованих у словниках, семні ознаки домінанти входять до інтерпретацій майже всіх словоназв синонімічного ряду. Продемонструємо це на прикладах синонімів різних частин мови. Традиційно синонімами вважають такі іменникові словоназви: *аналіз, перевірка, контроль, ревізія, обстеження*. Інтерпретаційні частини всіх цих словоназв у різних структурних комбінаціях уміщують семні ознаки словоназви *аналіз*, яку варто кваліфікувати домінантою синонімічного ряду: «логічна дія» із властивою їй семою. Решта іменникових словоназв цього синонімічного ряду є синонімами, об'єднаними спільною семою домінанти «логічна дія» і можуть бути схарактеризовані за ознакою «варіативність семи». Кожен варіант семи «логічна дія» (аналіз) виокремлює конкретні словоназви цього синонімічного ряду з доданими до них конструкціями, що конкретизують, уточнюють, з'ясовують природу, саму сутність варіативності.

До викладеного вище варто також додати, що поняття «сема / варіанти семи» у синонімічних рядах постають як системне утворення із властивими цьому явищу параметрами будь-якої системи. Стосовно ж конкретного синонімічного ряду словоназви *семи / варіанти сем* постають як мікросистема, склад якої детермінує кількість словоназв синонімічного ряду, що номінують поняття (домінанта синонімічного ряду) та його змістові варіації (складові синонімічного ряду). Таке мікросистемне утворення виявляє складні взаємини між семою та варіантами семи як у плані виникнення, розвитку, закріплення в мові словоназв, так і в плані їхніх лексикографічних фіксацій щодо дотримання принципу ієрархії в системі *сема / варіанти семи*.

Для розв'язання завдання дослідження, сутність якого полягає в доведенні важливості принципу ієрархії в трактуванні аксіом, пов'язаних із семною структурою одиниць синонімічного ряду та відтворенням цього принципу в словниках, досліджено відповідні фрагменти сучасних словників української мови [28; 32; 39; 40; 41; 42; 43; 44; 47]. Найбільш послідовно такий принцип «спрацьовує» в «Сучасному словнику іншомовних слів» [44], у якому витримано зазначену вимогу в інтерпретаційних полях більшості іншомовних терміноутворень – синонімів (ідеться про відповідні однослівні номінації): *імпресіонізм* (франц. impressionisme <impression – *враження*) [44, с. 299]; *кординація* (<ко... і лат. <ordination – *погодження, узгодження*) [44, с. 382]. По суті справи, у такому разі має місце кореляція сем (за відсутності варіантів). Таку саму закономірність простежуємо і в «Словнику синонімів української мови» [40], напр.: *поліфонія* – муз. *багатоголосся* [40, Т. 1,

с. 305]; *примірник* – *екземпляр* [40, Т. 2, с. 418]; *райдуга* – *веселка* [40, Т. 2, с. 514]; *риза* – *шати* [40, Т. 2, с. 520]; *схильність* – *нахил* [40, Т. 2, с. 715].

Явище «ієрархія сем / варіантів сем» може бути використане в увиразненні точності окремих термінів, у напрямі звуження їхньої понятійно-термінологічної сутності. Так, наприклад, критерій традиційно узвичаєного терміна «ампліфікація» (лат. *Amplificatio* – *поширення, збільшення*), що ґрунтується на «нагнітанні, нагромадженні синонімів з експресивністю, яка зростає, з градацією наростання міри ознаки» [43, с. 94], не завжди вичерпує закладені в ньому ознаки для вираження експресивності, емоційного забарвлення зображуваного. Вимога «експресивність, яка зростає» може бути задоволена лише з урахуванням «ієрархії сем» у синонімічних словоназвах. Накопичення й нагромадження синонімів поступаються перед своєрідним упорядкуванням словоназв – синонімів з урахуванням «ієрархії сем / варіантів сем», а отже, є дотичними до звуження понятійної визначеності терміна «ампліфікація».

Ієрархія сем / варіантів сем у синонімічних рядах словоназв простежується як у сфері тлумачень конкретних словоназв, так і в стильових різновидах, зокрема в науковому із переважанням у ньому терміноназв на тлі інших стилів. Напр., терміноназву *логіка* (<грец. *logike* < *logos* – *доказ; обґрунтована підстава*) супроводжують слова: (внутрішня) *закономірність*, *зумовленість* [44, с. 419], або *розумність*, *правильність* і (внутрішня) *закономірність*, коли йдеться про закони, форми та прийоми людського мислення, застосування яких у процесі пізнання забезпечує досягнення об'єктивної істини [44, с. 398]. Такі акценти уможливили об'єднання іменникових словоназв у синонімічний ряд, зокрема таких одиниць: *закономірність* (об'єктивно наявний зв'язок між предметами, явищами та ін.), *закон*, *потреба* філос., *логіка* (у подіях, діях тощо) у взаємодії «трьох логік»: *логіка дійсності*, *логіка думки*, *логіка мовного вираження* [40, Т. 1, с. 533].

Підсумовуючи теоретичні положення стосовно ієрархії сем / варіантів сем у синонімічних рядах словоназв, можна зробити висновок: *якщо семи в потрактуванні ієрархії більш-менш однозначно, легко виявити в синонімічному ряді (принаймні, у матеріалах синонімічних словників), то варіанти сем у складових синонімічних рядів важко ієрархізувати.*

«Сема», «варіант семи», «синонім», «синонімічний ряд», «ієрархія сем» та ін., використані авторами в описі пропонованого дослідження, є металінгвістичними назвами, утвореними на базі таких зреалізованих параметрів: а) здатності позначати поняття; б) наявності дефініцій; в) однозначності в межах термінологічного поля [25, с. 29].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Здійснений у запропонованому авторами ракурсі аналіз семи та її варіантів у ієрархії словоназв, об'єднаних у синонімічні ряди, дає змогу зробити деякі узагальнення й висновки. На наше переконання, метамовні проблеми, пов'язані із семою, у річищі критеріальних вимірів словоназв у синонімічних рядах, як і в синоніміці загалом, не втрачають актуальності, попри значний досвід, набутий лінгвістами в опрацюванні процедур «метамовної стихії» різних рівнів мови.

Не піддаючи критиці чи препаруванню наявні визначення семи та синоніма, побудовані на типових, значущих параметрах дефініцій, використаних у наукових лексикографічних, довідкових виданнях, убачаємо серйозний позитив і можливість понять «сема», «варіант семи», «ієрархія сем», «синонім» не лише посідати «почесне» місце в терміносистемі, але і їхню здатність слугувати «надійною» базою за умови дотримання таких вимог: *точності (строкої відповідності позначуваним реаліям); понятійної*

детермінованості; достатності диференціальної потенції на тлі інших терміноназв. Аналіз науково-навчальних та лексикографічних джерел (монографій, статей підручників, словників) дає підстави стверджувати, що термін «сема» (змістова одиниця, знак, ознака) наскрізно пронизує семантику й семасіологію як розділи мовознавчої науки, сконцентровані на вивченні проблем змісту, значення й тлумачення знаків, слів, що ними послуговуються предметна (екзистенціальна) та понятійна (інтенціальна) сфери.

Семі в синонімічному ряді словоназв певною мірою властиві інваріантність чи константність як абстракції з ознаками «незмінність», «постійність». У всій сукупності словоназв синонімічного ряду вони є підґрунтям, на якому виникає, розвивається, осмислюється й може потрактовуватися явище синонімії. Об'єднання слів у синонімічні ряди за виявленими в них ознаками семної структури («семної варіативності»), вибудоване на ієрархії, значною мірою залежить від змістової сутності семи домінантної словоназви. У синонімічний ряд можуть бути об'єднані навіть такі іменникові словоназви, як *трансформація, транспозиція, субституція* та ін., якщо кваліфікацію їхньої семної визначеності базувати на якісній характеристиці «змінність / перетворення».

Перспективу подальших досліджень пов'язуємо із системним вивченням семантичної структури повнозначного слова, що містить значну кількість мікропроблем, розв'язання яких передбачає традиційні й оновлені підходи до витлумачення лінгвістичних явищ. Перспективу вбачаємо також у значному розширенні емпіричного матеріалу, що слугуватиме підтвердженням заявлених у дослідженні результатів (у вигляді авторських аксіом).

ЛІТЕРАТУРА

1. Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирева, Ю. В. Романюк; Відп. ред. Є. А. Карпіловська. Київ : ТОВ «КММ», 2013. 416 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов [4-е изд. стер.]. Москва : Ком Книга, 2007. 570 с.
3. Бук С. 3000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 192 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун». 2002. 1440 с.
5. Гайсина Р. М. Лексико-семантическое поле глаголов отношения в современном русском языке. Текст. Саратов : Саратовский ун-т, 1981. 395 с.
6. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
7. Глущенко В. Лінгвістичний метод як складна логічна одиниця (до визначення семантики терміна). *Вісник Луган. держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. Філол. науки*. 2001. № 4. С. 124–127.
8. Гончаренко С. І. Український педагогічний словник. Київ : Вид-во «Либідь», 1997. 376 с.
9. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Шевченко Л. С. Інформаційні технології навчання – інноваційний підхід: навчальний посібник. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. 348 с.
10. Деменчук О. В. Лінгвістика експерієнцій: динамічні моделі в семантиці чуттєвого сприйняття: монографія. Рівне : Видавець О.Зень, 2011. 416 с.
11. Єрмоленко С. Я., Бирик Є. С., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 221 с.
12. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти: монографія. Вінниця : Нова книга. 2009. 400 с.
13. Завальнюк І. Я. Функціонально-стилістичне навантаження власне присудковальних конструкцій у мовленні української преси початку ХХІ ст. *Науковий часопис НПУ імені*

М.П.Драгоманова. Серія № 8: Філологічні науки (мовознавство і літературознавство): зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 2. С. 81–89.

14. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк : ДонНУ. 2012. Т. 1. 401 с.; Т. 2. 349 с.; Т. 3. 349 с.; Т. 4. 387 с.

15. Загнітко А. П. Теорії сучасних лінгвістичних учень: навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. 528 с.

16. Зеленько А. С. Загальне мовознавство: навч. посібник. Київ : Знання, 2010. 380 с.

17. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика: монографія. Вінниця : СПД Главацька, 2011. 636 с.

18. Іваницька Н. Л. Алгоритми в практиці вивчення української мови: навч. посіб. Вінниця : ВДПУ, 2010. 256 с.

19. Іваницька Н. Л. Змістове й формальне складові інтерпретаційного поля термінів у галузевих словниках сучасної української літературної мови. *Наук. записки Вінницький держ. пед.ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. праць.* Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2016. Вип. 28. С. 20-28.

20. Іваницька Н. Л. Повнозначне слово української мови в сучасних категорійних вимірах: монографія. Вінниця : «Нілан – ЛТД», 2017. 266 с.

21. Іваницька Н. Л. Про т.зв. «приховані семи» деяких повнозначних слів української мови. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. пр.* Вінниця, 2012. Вип. 16. С. 10-20.

22. Іваницька Н. Л. Синонімічні ряди абсолютних та релятивних дієслів у художніх текстах на екологічну тематику. *Філологічні студії: зб. наук. ст.* Вінниця : ВДПУ, 2008. Вип. 6. С. 25-27.

23. Іваницька Н. Л. Сучасна українська граматична наука традиції й оновлені орієнтири. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства.* Хмельницький : ХНУ, 2007. Вип. 3, ч. 1. С. 241–244.

24. Іваницька Н. Л. Сучасні тенденції розвитку мовної освіти в Україні. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* Редкол.: В.І.Шахов (голова) та ін. Вінниця : ТОВ «Нлін-ЛТД», 2015. Вип. 44. С. 24–28.

25. Іваницька Н., Завальнюк І. Понятійно-термінологічна одиниця «критерії» у науковому та прикладному аспектах. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. праць.* Вінниця : ТОВ «фірма «Планер», 2020. Вип. 31. С. 20–33.

26. Іваницька Н. Л., Лазаренко Н. І. Терміни в сучасній педагогічній науці. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми:* зб. наук. праць. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2018. Вип. 51. С. 5–9.

27. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник. 2-ге вид., відпр. і доп. Київ : Академія, 2006. 464 с.

28. Куніч З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2007. 848 с.

29. Кухар Н. І. Комунікативна зумовленість перерозподілу прислівних компонентів у системі «обов'язковість / факультативність». *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство).* Вінниця, 2017. Вип. 24. С. 56–61.

30. Лисиченко Л. А. Типи синонімів за значенням. *Українська мова та література в школі.* 1973. № 11. С. 40–46.

31. Малафіїк І. В. Дидактика новітньої школи: навч. посібник. Київ : Вид. дім «Слово», 2015. 632 с.

32. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. 200 000 слів. Видання друге, виправлене. Укладачі: Василь Яременко, Оксана Сліпушко. Київ: Видавництво «Аконіт». Т. 1. 926 с.; Т. 2. 526 с.; Т. 3. 862 с.
33. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців: монографія. Київ: Видавничий Дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 356 с.
34. Перебийніс В. І. Системні та функціональні характеристики мовних одиниць. *Вісник ХНУ*. 2004. № 635. С. 138–141.
35. Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель): монографія. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2009. 432 с.
36. Родюк Наталія. Семантико-теоретичний аналіз національно маркованої лексики історичного твору. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць / гол. ред. Є. Б. Барань. Вінниця: ТОВ «фірма «Планер», 2020. Вип. 31. С. 71–78.*
37. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Відп. ред. О. С. Мельничук. Київ: Наук. думка, 1988. 240 с.
38. Русанівський В. М. У слові – вічність: (мова творів Т.Г.Шевченка). Київ: Наук. думка, 2002. 240 с.
39. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: [термінологічна енциклопедія]. Полтава: Довкілля, 2006. 706 с.
40. Словник синонімів української мови: В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнабюк, С. І. Головащук та інші. Київ: Наук. думка, 1999-2000. Словники України: Т. 1. 1028 с.; Т.2. 960 с.
41. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
42. Словник української мови / Кер. В. В.Німчук та ін. / Відп. ред. В. В.Жайворонок. Київ: ВЦ «Просвіта», 2012. 1320 с.
43. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1973. 438 с.
44. Сучасний словник іншомовних слів. Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали: О. Скопненко, Т. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.
45. Тищенко К. М. Загальна структура лінгвістичних знань. *Мовознавство*. 1989. № 6. С. 48–52.
46. Тищенко К. Метатеорія мовознавства. Київ: Основа, 2000. 350 с.
47. Українська енциклопедія юного філолога (мовознавця) / Уклад. А. С. Зеленько. Луганськ: Шлях, 2000. 124 с.
48. Українська мова: Енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.
49. Шевченко Л., Деркач Д., Сизонов Д. Медіалінгвістика: словник термінів і понять / За ред. Л. І. Шевченко. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ: «ВПЦ «Київський університет», 2014, 380 с.

REFERENCES

1. Aktyvni resursy suchasnoi ukrainskoi nominatsii: Ideohrafichniy slovnyk novoi leksyky / Ye. A. Karpilovska, L. P. Kysliuk, N. F. Klymenko, V. I. Krytska, T. K. Puzdyrieva, Yu. V. Romaniuk; Vidp. red. Ye. A. Karpilovska. Kyiv: TOV «KMM», 2013. 416 s.
2. Akhmanova O. S. Slovar linyhystycheskykh termynov [4-e yzd. ster.]. Moskva: Kom Knyha, 2007. 570 s.
3. Buk S. 3000 naichastotnishykh sliv naukovoho styliu suchasnoi ukrainskoi movy. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2008. 192 s.
4. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF «Perun». 2002. 1440 s.
5. Haisyna R. M. Leksyko-semanticheskoe pole hlalohov otnosheniya v sovremennom russkom yazyke. Tekst. Saratov: Saratovskiy un-t, 1981. 395 s.

6. Hanych D. I., Oliinyk I. S. Slovník lingvistických terminů. Kyiv : Vyshcha shkola, 1985. 360 s.
7. Hlushchenko V. Lingvistický metod jak skladna lohichna odyntsia (do vyznachennia semantyky termina). *Visnyk Luhan. derzh. ped. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Filol. nauky*. 2001. № 4. S. 124–127.
8. Honcharenko S. I. Ukrainskyi pedahohichnyi slovník. Kyiv : Vyd-vo «Lybid», 1997. 376 s.
9. Hurevych R. S., Kademiia M. Iu., Shevchenko L. S. Informatsiini tekhnolohii navchannia – innovatsiinyi pidkhyd: navchalnyi posibnyk. Vinnytsia : TOV firma «Planer», 2012. 348 s.
10. Demenchuk O. V. Lingvistyka eksperientsii: dynamichni modeli v semantytsi chuttievoho spryiniattia: monohrafiia. Rivne : Vydavets O.Zen, 2011. 416 s.
11. Yermolenko S. Ia., Bybyk Ye. S., Todor O. H. Ukrainska mova. Korotkyi tлумachnyi slovník lingvistických terminů. Kyiv : Lybid, 2001. 221 s.
12. Zavalniuk Inna Yakivna. Syntaksychni odyntsi v movi ukrainskoi presy pochatku KhKhI stolittia: funktsionalnyi i prahmalinhvistychnyi aspekty: monohrafiia. Vinnytsia : Nova knyha. 2009. 400 s.
13. Zavalniuk I. Ia. Funktsionalno-stylistychnie navantazhennia vlasne – pryiednuvalnykh konstruksii u movlenni ukrainskoi presy pochatku KhKhI st. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Serii № 8: Filolohichni nauky (movoznavstvo i literaturoznavstvo)*: zb. nauk. prats. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2009. Vyp. 2. S. 81–89.
14. Zahnitko A. P. Slovník suchasnoi lingvistyky: poniattia i terminy: u 4 t. Donetsk : DonNU. 2012. T. 1. 401 s.; T. 2. 349 s.; T. 3. 349 s.; T. 4. 387 s.
15. Zahnitko A. P. Teorii suchasnykh lingvistických uchen: navchalnyi posibnyk. Vinnytsia : TOV «Tvory», 2019. 528 s.
16. Zelenko A. S. Zahalne movoznavstvo. Navchalnyi posibnyk. Kyiv : Znannia, 2010. 380 s.
17. Ivanytska N. B. Diieslivni systemy ukrainskoi ta anhliiskoi mov: paradyhmatyka i syntahmatyka: monohrafiia. Vinnytsia : SPD Hlavatska, 2011. 636 s.
18. Ivanytska N. L. Alhorytmy v praktytsi vyvchennia ukrainskoi movy: navch. posib. Vinnytsia : VDPU, 2010. 256 s.
19. Ivanytska N. L. Zmistove y formalne skladovi interpretatsiinoho polia terminiv u haluzevykh slovníkakh suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. *Nauk. zapysky Vinnytskyi derzh. ped.un-tu im. Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo)*: zb. nauk. prats. Vinnytsia : TOV firma «Planer», 2016. Vyp. 28. S. 20–28.
20. Ivanytska N. L. Povnoznachne slovo ukrainskoi movy v suchasnykh katehoriinykh vymirakh: monohrafiia. Vinnytsia : «Nilan – LTD», 2017. 266 s.
21. Ivanytska N. L. Pro t.zv. «prykhovani semy» deiakykh povnoznachnykh slov ukrainskoi movy. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo)*: zb. nauk. pr. Vinnytsia, 2012. Vyp. 16. S. 10–20.
22. Ivanytska N. L. Synonimichni riady absoliutivnykh ta reliativnykh diiesliv u khudozhnikh tekstakh na ekolohichnu tematyku. *Filolohichni studii*: zb. nauk. st. Vinnytsia: VDPU, 2008. Vyp. 6. S. 25–27.
23. Ivanytska N. L. Suchasna ukrainska hramatychna nauka tradytsii y onovleni oriientyry. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva*. Khmelnytskyi : KhNU, 2007. Vyp. 3. Ch. 1. S. 241–244.
24. Ivanytska N. L. Suchasni tendentsii rozvytku movnoi osvity v Ukraini. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykholohiia*. Redkol.: V.I.Shakhov (holova) ta in. Vinnytsia : TOV «Nlin-LTD», 2015. Vyp. 44. S. 24–28.
25. Ivanytska N., Zavalniuk I. Poniatiino-terminolohichna odyntsia «kryterii» u naukovomu ta prykladnomu aspektakh. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo)*: zbirnyk naukovykh prats. Vinnytsia : TOV «firma «Planer», 2020. Vyp. 31. S. 20–33.
26. Ivanytska N. L., Lazarenko N. I. Terminy v suchasni pedahohichni nautsi. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*: zb. nauk. pr. Vinnytsia : TOV firma «Planer», 2018. Vyp. 51. S. 5–9.

27. Kocherhan M. P. Zahalne movoznavstvo: Pidruchnyk. 2-he vyd., vidpr. i dop. Kyiv : Akademiia, 2006. 464 s.
28. Kunich Z. I. Universalnyi slovnyk ukrainskoi movy. Ternopil : Navchalna knyha. Bohdan, 2007. 848 s.
29. Kukhar N. I. Komunikatyvna zumovlenist pererozpodilu pryslivnykh komponentiv u systemi «oboviazkovist/fakultatyvnist». *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo)*. Vinnytsia, 2017. Vyp. 24. S. 56–61.
30. Lysychenko L. A. Typy sinonimiv za znachenniam. *Ukrainska mova ta literatura v shkoli*. 1973. № 11. S. 40–46.
31. Malafiiuk I. V. Dydaktyka novitnoi shkoly: navch. posibnyk. Kyiv : Vyd. dim «Slovo», 2015. 632 s.
32. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy u trokh tomakh. 200 000 sliv. Vydannia druhe, vypravlene. Ukladachi: Vasyl Yaremenko, Oksana Slipushko. Kyiv : Vydavnytstvo «Akonit». T. 1. 926 s.; T. 2. 526 s.; T. 3. 862 s.
33. Omelchuk S. Suchasna ukrainska linhvodydaktyka: normy v terminolohii i movna praktyka fakhivtsiv: monohrafiia. Kyiv : Vydavnychi Dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2019. 356 s.
34. Perebyinis V. I. Systemni ta funktsionalni kharakterystyky movnykh odynts. *Visnyk KhNU*. 2004. № 635. S. 138–141.
35. Popova I. S. Fundamentalni katehorii metamovy ukrainskoho syntaksysu (odyntsia, zviazok, model): monohrafiia. Dnipropetrovsk : Vyd-vo DNU, 2009. 432 s.
36. Rodiuk Nataliia. Semantyko-teoretychnyi analiz natsionalno markovanoi leksyky istorychnoho tvor. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo): zbirnyk naukovykh prats / hol. red. Ye.B.Baran*. Vinnytsia : TOV «firma «Planer», 2020. Vyp. 31. S. 71–78.
37. Rusanivskiy V. M. Struktura leksychnoi i hramatychnoi semantyky / AN URSR. In-t movoznavstva im. O.O.Potebni; Vidp. red. O.S.Melnichuk. Kyiv : Nauk. dumka, 1988. 240 s.
38. Rusanivskiy V. M. U slovi – vichnist: (mova tvoriv T.H.Shevchenka). Kyiv : Nauk. dumka, 2002. 240 s.
39. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka: [terminolohichna entsyklopediia]. Poltava : Dovkillia, 2006. 706 s.
40. Slovnyk sinonimiv ukrainskoi movy: V 2 t. / A. A. Buriachok, H. M. Hnabiuk, S. I. Holovashchuk ta inshi. Kyiv : Nauk. dumka, 1999-2000. Slovnyky Ukrainy: T. 1. 1028 s.; T.2. 960 s.
41. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. Kyiv : Naukova dumka, 1970-1980.
42. Slovnyk ukrainskoi movy / Ker. V. V. Nimchuk ta in. / Vidp. red. V. V. Zhaivoronok. Kyiv : VTs «Prosvita», 2012. 1320 s.
43. Suchasna ukrainska literaturna mova. Leksyka i frazeolohiia / za zah. red. I. K. Bilodida. Kyiv : Naukova dumka, 1973. 438 s.
44. Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv. Blyzko 20 tys. sliv i slovospoluchen / Uklaly: O. I. Skopnenko, T. V. Tsymbaliuk. Kyiv : Dovira, 2006. 789 s.
45. Tyshchenko K. M. Zahalna struktura linhvistychnykh znan. *Movoznavstvo*. 1989. № 6. S. 48–52.
46. Tyshchenko Kostiantyn. Metateoriia movoznavstva. Kyiv : Osnova, 2000. 350 s.
47. Ukrainska entsyklopediia yunoho filoloha (movoznavstsia) / Uklad. A. S. Zelenko. Luhansk : Shliakh, 2000. 124 s.
48. Ukrainska mova: Entsyklopediia. Kyiv : Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana, 2000. 752 s.
49. Shevchenko L., Derkach D., Syzonov D. Medialinhvistyka: slovnyk terminiv i poniat / Za red. L. I. Shevchenko. Vyd. 2-he, vypr. i dop. Kyiv : «VPTs «Kyivskiy universytet», 2014, 380 s.

Іваницька Ніна Лаврентіївна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Иваницкая Нина Лаврентьевна, доктор филологических наук, профессор, профессор кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михайла Коцюбинского (Украина).

Nina Ivanytska, Doctor of Philology, Professor, Ukrainian Language Department, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Завальнюк Інна Яківна, доктор філологічних наук, професор, декан факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Завальнюк Инна Яковлевна, доктор филологических наук, профессор, декан факультета филологии и журналистики имени Михайла Стельмаха Винницкого государственного педагогического университета имени Михайла Коцюбинского (Украина).

Inna Zavalniuk, Doctor of Philology, Professor, Dean of Faculty of Philology and Journalism named after Mykhailo Stelmakh, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 08.04.2021

Статтю прийнято до друку: 15.04.2021

УДК 811.111'27:[07:327(470:477)]"20"
DOI 10.31652/2521-1307-2021-32-109-118

NARRATIVES ON UKRAINE AND MANIPULATIVE TECHNIQUES IN RUSSIAN ENGLISH-LANGUAGE MEDIA

Mariana Karanevych

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

Maksyma Kryvonosa Str., 2, Ternopil, Ukraine

e-mail: karanevych.m@gmail.com

ORCID 0000-0003-3563-2131

Introduction. *In the light of ongoing Russian-Ukrainian war, it is necessary to address the problem of Ukraine being portrayed in Russian media. In this context, there is a need for comprehensive analysis of Russian media narratives on Ukraine targeting English-speaking audience.*

Purpose. *The aim of this study is to single out and analyze narratives and manipulative techniques revealed in the articles about Ukraine posted in the English language on Russia Today website since 2014.*